University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

Analysis of Structure and Functions of Meta-Narratives in Praise Odes (A Case Study of Odes of Farrokhi Sistani)

Mohsen Akbarizadeh ✉|

1-Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Jiroft, Jiroft. Iran.
Email: botlab2005@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: October 12, 2021
Received in revised form: January 17, 2022
Accepted: January 22, 2022
Published online: June 21, 2024.

Keywords:
Meta-narrative، Praise، legitimacy, Lyotard

ABSTRACT

The text and meaning of the poems of praise are organized in a narrative structure. The poet tries to marginalize micro-narratives that are not capable of systematization based on history, experience and various sciences. Or solve them in a comprehensive and unified narrative supported by the ruling politics and religion. this leads to the formation of metanarratives such as freedom and justice, prosperity and development, and as a result, "the shadow of God " in praise poems. these narrations no longer need scientific or external confirmation, but the inner rhetoric of poetry and the poet's place in the power structure gives them internal legitimacy. In this article, an attempt has been made to study the structure and methods of formation of metanarratives in praise poems in a descriptive and analytical method and using the ideas of François Lyotard. Generalization, the obvious display of ideological truths, linguistic legitimacy, rejection and absorption, discourse, and the negation of social contradictions, are among the most important linguistic and semantic consequences of the formation of metanarrative in praise poems.

Cite this article: Akbarizadeh, Mohsen. (2024).” Analysis of Structure and Functions of Meta-Narratives in Praise Odes (A Case Study of Odes of Farrokhi Sistani)*”. Journal of Lyrical Literature Researches*, 22 (42), 47-66.

http//doi.org/:10.22111/jllr.2022.40200.2984

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

Extended Abstract

1-Introduction

This study attempts to analyze the linguistic and semantic methods and techniques that make the Praise odes considered as a kind of tool and medium of the meta-narrative. To achieve this purpose, Divan of Farrokhi was chosen because he is one of the leaders of the praise and eulogy in Persian literature who has achieved fame and popularity in his time, and later, many poets have praised him following his Praise odes. Hence, Farrokhi should be called a clear example of a eulogist or worshiper, because this theme and format is more visible in his divan and odes than anything else and can be considered a prominent feature of his poetry (Yousefi, 1995: 344-345). According to the common structure and purpose of the Praise odes, Farrokhi's method in creating the meta-narrative can be extended to other eulogists.

2-Research questions and Research Methodology

The research method of this article is descriptive and analytical and based on Lyotard's theory in the field of meta-narrative. The most important questions that this research seeks to answer are: 1- How is a Praise ode composed? 2- What are the methods of legitimizing the power by meta-narratives? 3- What are the most important linguistic and semantic consequences and functions of the formation of meta-narratives in Praise odes?

The most important purpose of this research is to analyze the ways of forming power and truth in a literary text. In other words, the purpose of this study is to address two-way relationship between power and the literary text, and on the other hand, the role of the literary text in the production of power. The necessity of such research becomes apparent when most of the research that has been done in the field of the Praise ode is more concerned with the moral and aesthetic aspects of these texts, while less attention has been paid to the mechanism of discourse and empowerment of these poems.

3. Discussion

In traditional societies, myths are among the constructive media of meta-narratives. Myths create meta-narratives that are the crystallization of the ideals, motives and goals of the system, and individuals in society understand their function and identity based on the goals of these meta-narratives. Making a hero from a praiseworthy character is one of the requirements of Praise odes so that they can embody the product and summary of the goals of their meta-narratives in his/her feature. Since the praised character has historical and natural weaknesses, the poet uses a kind of linguistic trick or falsification in order to justify this character. This falsification usually begins with the titles and characteristics attributed to praised person. To do this, first, by giving positive and valuable titles, it empties real and negative characteristics and finally makes him full of the signs of a hero. Every meta-narrative has to be discursive in order to legitimize its own knowledge and achieve a specific purpose. The Praise odes can build meta-narratives when they benefit from discourse. Each ode has a multi-part structure: lyricism or lyric, escapism to eulogy, praise or eulogy, law and prayer. Each part, in appearance, separately develops signs within themselves: lyricism or lyric (nature and beloved), escapism to eulogy (praise, courage, generosity, etc.), law and prayer (poet, wealth and peace, etc.). New semantic connection and identification with these signs, which are

seemingly scattered and each sign has a different semantic concept, is the same relation that the poet performs and builds a discourse leading to a meta-narrative. Ultimately, this discourse leads to a kind of centralism in the Praise odes. Every meta-narrative needs to create a kind of centrality and coherence in order to establish its goals in order to be able to solve different ideas and reduce them to one center. The linguistic and social manifestation of such centrality and dominance in the ode is commendable or praiseworthy. Praised subject is the special connection, and it is a special sign that other signs are organized. Liberation, prosperity, freedom, justice and progress are the most important concepts that governments promote through the creation of meta-narratives. Each meta-narrative tries to provide a general and comprehensive narrative of experiences, various historical events and cultural and social phenomena. This inclusiveness leads to the elimination of differences that are inconsistent with the prevailing discourse. Terror, assassination, dictatorship, monophony, and any concept that contains totalitarianism will be the consequences of the meta-narrative. The meta-narrative has no choice but to suppress conflicting ideas in order to achieve generalization in the social and political arenas. Among the consequences of this generalization is the outbreak of numerous wars. In the Praise odes, a large part of praised identity depends on the war and its epic implications; because the most important element of the eulogy or praise is the courage, and this courage is manifested through wars. The universality of praised ideas is the most important feature of the eulogy and the praise as the meta-narrative. For this reason, praised issue becomes a mythical, and transcendental human being (beyond time and beyond place). Accordingly, it is given the right to war and bloodshed so that it can give a homogeneous structure to society and the world. This generalization and inclusion is not limited to the semantic and content tricks of the ode, but also the linguistic possibilities have a major role in the meta-narrative.

4. Conclusion

The king is the shadow of God". This sentence is one of the most important meta-narratives that has been formed in the Iranian-Islamic tradition. This meta-narrative has led to the direction and reduction of all narrations and discourses that oppose and agree with the realization of this slogan. The Praise odes reconstruct and strengthen this meta-narrative and other meta-narratives with various tricks. The eulogist, through discourse-making, first connects different sciences and discourses into a meta-narrative, and with the same power of composition and plot, directs his ode in a certain direction. The eulogist, by centralizing the praised person, who is either the king or those in power, seeks to marginalize the masses, which ultimately introduces all the conflicting discourses with the grand narrators as anti-religious and abnormal, and with the same trick, he (the poet) praises the atrocities, looting, and murders of the praised person. In this process, the king or praised person is introduced as a generous righteous person that is precisely in order to establish and consolidate the grand intentions of the narrative of the king's shadow. However, reliance on a particular meta-narrative, especially when it comes to legitimizing power, leads to dogmatism and authoritarianism in the social sphere; but when this meta-narrative is placed in the text of the

odes, due to the literary and metaphorical aspects of the text, it changes into a unifying and cohesive thing and consolidates and strengthens the meta-narrative. The most important consequences of the formation of meta-narratives in Praise odes can be considered as semantic centralism, closed language and linguistic totalitarianism through plural pronouns and signs.

5. References

Arendt, H. (1987). *Totalitarianism***,** translated by Mohsen Salasi, Tehran: Third Edition.

Bart, R. (1996). *Mythologies,* translated by Shirin Dokht Daghighian, Tehran: Publishing center

Bosworth, E. (2008). *History of the Ghaznavids*, translated by Hassan Anousheh, Volumes I and II, Amirkabir Publications: Tehran.

Boje, D. (2009). *Narrative Analysis and Pre-Narrative, Narrative Methods in Social Research*, translated by Hassan Mohaddesi, Tehran: and the Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Farrokhi Sistani. (1935). Poetry Divan, by Mohammad Dabir Siyaghi, Tehran: Sepehr.

Fowler, R, David Lodge, Roman Jacobsen and Peter Berry. (2002). *Linguistics and Literary Criticism*, translated by Maryam Khozan and Hossein Payendeh, Tehran: Ney Publishing Dehkhoda.

Haghighi, Sh. (2008*). the transition from modernity.* Nietzsche, Foucault, Lyotard, Derrida, Tehran: Agah.

Jorgensen, M and Louise Phillips. (2019). *Theory and Method in Discourse Analysis*, translated by Hadi Jalili, Tehran: Ney Publishing.

Lyotard, J. (2001). *The Postmodern Condition*, translated by Hossein Ali Nozari, Tehran: Tarhe No.

Malpas, S.(2014) *Jean-François Lyotard*, translated by Behrang Pourhosseini, Tehran: Markaz Publishing,

Mills, S.(2014) *Discourse*, translated by Fattah Mohammadi, Tehran: Third Millennium

Mojawezi, M.(2004) *"*Mahmoud's love for Ayaz and its mystical and historical journey from the beginning until now*"***,*** *Journal of Heritage Mirror*, No. 26, pp. 75-91.

Nozari, H.(2001) *Postmodernity and Postmodernism*, Tehran: Naghshe Jahan.

Rastegar Fasaei, M.(2001) *Types of Persian Poetry*, Shiraz: Navid Shiraz.

Sarap, M.(2003) *An Introductory Guide to Poststructuralist and Postmodernism*, translated by Mohammad Reza Tajik, Tehran: Ney Publishing.

Soltani, A.(2005) *Power, Discourse and Language*, Tehran: Nashr-e Ney.

ShafieefKadkani,sMt(2004)t"The Link between Literature and Politics: The Floating of Language and Its Relation to the Growth of Authoritarianism**"**, *Journal of Political and Economic Information*, No. 207 and 208, pp. 48-61.

Yousefi, Gh.(1994) *Farrokhi Sistani, A Discussion on the Description of His Life, Times and Poetry*, Scientific Publications: Tehran,

Zarrinkoob, A.(1975) *with Holleh Caravan*, Tehran: Javidan Publications.

پژوهشنامه ادب غنایی

شاپا چاپی: ۲۰۰۸-۵۷۳۷
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۵۰۱۱

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

تحلیل ساختار و کارکردهای کلان‌روایت‌ها در قصاید مدحی(مطالعه موردی قصاید فرخی سیستانی)

محسن اکبری زاده✉ [۱] |

۱- نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه جیرفت ،جیرفت،ایران. رایانامه: botlab2005@yahoo.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۰
تاریخ بازنگری:۱۴۰۰/۱۰/۲۷
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۲
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها:
کلان‌روایت، فرانسوا لیوتار، قصاید مدحی، فرخی سیستانی

چکیده

متن و معنی قصاید مدحی، در ساختاری روایی ساماندهی می‌شود. شاعر تلاش می‌کند تا بر اساس تاریخ، تجربه و علوم مختلف، روایت‌های خرد را که قدرت نظام‌سازی ندارند به حاشیه براند یا آنها را در روایتی جامع و واحد که سیاست و مذهب حاکم از آن حمایت می‌کنند، حل نماید. همین امر موجب شکل‌گیری کلان‌روایتهایی مانند آزادی و عدالت، رفاه و توسعه و در نتیجه «سایهٔ خدا بودن پادشاه» در قصاید مدحی است. این روایت‌های ساخته شده، دیگر نیاز به تایید یا تصدیق علمی و بیرونی ندارد، بلکه بلاغت درونی شعر و قرارداشتن شاعر در ساختار قدرت، مشروعیتی درونی به آن‌ها می‌دهد. در این مقاله تلاش شده تا با روشی توصیفی و تحلیلی و با تأسی از اندیشه‌های فرانسوا لیوتار، به این پرسش پاسخ داده شود که ساختار و شیوه‌های شکل‌گیری کلان‌روایت‌ها در قصاید مدحی چگونه است؟. می‌توان کلیت‌سازی، بدیهی جلوه‌دادن حقیقت‌های ایدئولوژیک، مشروعیت‌بخشی‌های زبانی، طرد و جذب، گفتمان‌سازی و نفی تناقضات اجتماعی، از مهمترین پیامدهای زبانی و معنایی شکل‌گیری کلان‌روایت در قصاید مدحی دانست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

اکبری زاده، محسن. " تحلیل ساختار و کارکردهای کلان‌روایت‌ها در قصاید مدحی(مطالعه موردی قصاید فرخی سیستانی)
"، پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۲(۴۲)، ۶۶-۴۷

http//doi.org/:10.22111/jllr.2022.40200.2984

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

© نویسندگان.

۱. مقدمه

هر متن از منظر گفتمانی، در شرایط تاریخی مشخصی ریشه دارد و در پیوند با مناسبات اجتماعی، شکل و صورت‌بندی ویژه‌ای به خود می‌گیرد. با نگاهی به پیشینه متون ادبی در ایران، می‌توان گفت: بخش قابل توجهی از شعر فارسی، خواسته یا ناخواسته، با مناسبات دربار و قدرت حاکم در ارتباط است؛ از این رو در طول تاریخ، ادبیات، نقشی موثر در تولید، حفظ و تغییر قدرت داشته است. اشعار مدحی، بارزترین محصول ساختارهای گفتمانی و اقتدارگرا هستند که در عین حال که متاثر از گفتمان‌های غالب روزگار خود هستند، با شگردهای زبانی خود، روایت‌ساز و گفتمان‌ساز نیز هستند.

شاعر مدّاح، به خاطر وابستگی‌های معیشتی و فکری به دربار، با شگردهای زبانی و معنایی، متن خود را به گونه‌ای صورت‌بندی می‌کند که تمامی نشانه‌های متنی و فرامتنی را به منبع قدرت- که همان ممدوح است- تقلیل دهد و به این طریق، روایت و کلیتی منسجم و نظام‌مند را از مقاصد معنایی خود شکل دهد. پیامد این تقلیل زبانی و معنایی، تک‌معنایی‌شدن و ایجاد زبانی بسته است. این نظام معنایی بسته، متأثر از مفاهیم اجتماعی و سیاسی‌ای مانند مطلق‌گرایی، توتالیتاریسم، دیکتاتوری، جبرگرایی و جزم‌اندیشی است که قدرت حاکم با استفاده از آنها خود را یگانه روایت معنابخش عالم نشان می‌دهد. بر این اساس، می‌توان قصاید مدحی را فرایندی ایدئولوژیک برای برساختن یک «روایت کلان» یا «اَبَر روایت»(Metanarrative) دانست. کلان‌روایت از مفاهیم نظری اندیشه لیوتار است. لیوتار در کتاب وضعیت پست مدرن(۱۹۷۹) به صورت فشرده، وضعیت علم و اخلاق و هنر را در دنیای معاصر توصیف کرده و به تفاوت‌های دنیای مدرن با پست‌مدرن پرداخته است. از نظر وی، مدرن هر نظریه‌ای است که برای مشروعیت بخشیدن به خود، به گونه‌ای روایت بزرگ مانند: دیالکتیک روح یا علم تفسیر یا رهایی انسان معقول یا انسان زحمتکش نیاز دارد(لیوتار،۱۳۸۱: ۱۱۵-۱۲۰). وی مدرن را دارای دو کلان‌روایت رهایی بشر و پیشرفت می‌داند که تمامی بازی‌های زبانی مانند بازی زبانی علم، بازی زبانی تضادها و جنگ‌های طبقاتی، بازی زبانی اخلاق و فلسفه، و جز آن، همگی را زیر چتر خود می‌آورد(حقیقی، ۱۳۸۷: ۳۳). مدح، با تلفیق گزاره‌های ادبی، دینی، علمی و نظایر آن، کلان‌روایتی را می‌سازد که خرده‌روایتهای دیگر زمان خود را پوشش می‌دهد. از این رو سنت نیز مانند مدرنیته، برای رسیدن به اهداف خود، متوسل به کلان‌روایت‌های پیشامدرنی همچون دین می‌شود تا بتواند اهداف معنوی و مادی خود را پیش ببرد. کلان‌روایت، اهتمامی ویژه به یک گفتمان قهری و سیاست کلیت‌سازی دارد که در هر دوره رنگ و بویی تازه به خود می‌گیرد؛ اما در هر صورت هدف آن تعمیم اصول کلی و مشروع‌سازی اندیشه تحکمی خاصی است. پس کلان‌روایت در تقابل با هر مفهومی است که منجر به تناقض، از هم‌گسیختگی، عدم اختلاف و ناهمگونی شود.

هر حکومت برای تثبیت و مشروع جلوه‌دادن قواعد خود نیاز به رسانه دارد. شعر و ادبیات در طول تاریخ، نقشی بسزا و پیشرو در این زمینه داشته‌اند. حاکمان قدرت با آگاهی از این موضوع، در دوران گوناگون، تلاش کرده‌اند تا از شعر، جهت مشروع‌سازی اندیشه‌های خود نهایت بهره را ببرند به همین منظور نیز بخش عظیمی از ادبیات فارسی را می‌توان شعر درباری نامید. مدح، نمونه اعلای شعر درباری است. مدح از آنجا که نوعی ساختار تحکمی و بسته است که عناصر زبانی و اجتماعی و ادبی را در قالب اصل کلی ممدوح گردآوری می‌کند، کلان‌روایت‌ساز است چرا که جایی برای بازی‌های زبانی و کثرت و تعدد مفاهیم دیگر باقی نمی‌گذارد.

۱-۱. بیان مسأله

این پژوهش بر آن است تا شیوه‌ها و شگردهای زبانی و معنایی‌ای را که باعث می‌شود تا قصاید مدحی به نوعی ابزار و رسانه کلان‌روایت تبدیل شوند، تحلیل نماید. برای نیل به این منظور، دیوان فرخی انتخاب گردید چرا که یکی از سردمداران مدح در ادبیات پارسی محسوب می‌شود که هم در روزگار خود به شهرت و نوایی رسیده است و هم بعدها، عده زیادی از

شعرا به تبعیت از قصاید مدحی وی به مدح پرداخته‌اند. از این رو باید فرخی را مصداق بارز « مدیحه‌گو و قصیده‌پرداز نامید؛ زیرا این مضمون و قالب در دیوان او بیش از هر چیز دیگر به چشم می‌خورد و صفت بارز شاعری او می‌تواند به شمار آید»(یوسفی، ۱۳۷۳: ۳۴۴-۳۴۵). بنا به ساختار و هدف مشترک قصاید مدحی، می‌توان شگردها و شیوه فرخی را در ایجاد کلان‌روایت، به دیگر شعرای مدح‌پرداز نیز تعمیم داد. مهم‌ترین پرسش‌هایی که این پژوهش در پی پاسخ دادن به آنها است عبارتند از:

۱- کلان‌روایت‌ها چگونه در یک شعر مدحی ساخته می‌شوند؟ ۲- شیوه‌های مشروع‌سازی قدرت توسط کلان‌روایت‌ها چگونه است؟ ۳- مهم‌ترین کارکردها و پیامدهای زبانی و معنایی شکل‌گیری کلان‌روایت‌ها در قصاید مدحی کدامند؟

۱-۲. هدف و ضرورت پژوهش

مهمترین هدف این تحقیق، تحلیل شیوه‌های شکل‌گیری قدرت و حقیقت در یک متن ادبی است. به عبارتی دیگر پرداختن به رابطه دو سویه قدرت و متن ادبی و از طرفی نقش متن ادبی در تولید قدرت. ضرورت چنین تحقیقی هنگامی نمایان می‌گردد که اغلب تحقیقاتی که در حوزه اشعار مدحی صورت گرفته بیشتر ناظر بر جنبه اخلاقی و زیباشناختی این متون است حال آنکه توجه به ساز و کار گفتمان و قدرت‌ساز این قصاید کمتر مد نظر قرار گرفته است.

۱-۳. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با پژوهش حاضر را می‌توان به دو حوزه تقسیم کرد: حوزه نظری و عملی. در حوزه نظری مرتبط با مبحث کلان‌روایت، مقالات و کتاب‌های گوناگونی نگاشته شده است مهمترین این آثار کتاب « وضعیت پست مدرن: گزارشی درباره دانش» نگارش لیوتار است که در این اثر به طور مفصل مباحث مربوط به کلان‌روایت را توضیح داده است. در حوزه مرتبط با تحلیل اشعار مدحی نیز کتاب‌ها و مقالات متعددی نگاشته شده است که بیشتر به مباحث اخلاقی مدح، تاریخ مدح و شگردهای زیباشناختی این اشعار پرداخته شده است. غلامحسین یوسفی در کتاب «فرخی سیستانی، بحثی در شرح احوال و روزگار و شعر او» به طور مفصل به تحلیل اندیشه های اجتماعی و ادبی اشعار فرخی پرداخته است. هنوز پژوهشی که به صورت مستقل به بررسی کلان‌روایت‌ها دراشعار مدحی بپردازد، شکل نگرفته است و همین نقصان، ضرورت نگاهی اجتماعی و گفتمانی به مدح را نشان می‌دهد.

۱-۴. روش تحقیق

روش پژوهش این مقاله، توصیفی و تحلیلی و مبتنی برکلیات نظریه لیوتار در زمینه کلان روایت است. روایت بزرگ، ابرروایت یا کلان‌روایت، اصطلاحی برگرفته از نظریات واسازانهٔ ژان فرانسوا لیوتار(Lyotard) فیلسوف پست‌مدرن است که در مقابله با اندیشه‌های جهانشمولانه مدرن مطرح کرد. گر چه کلان‌روایت مدنظر لیوتار، ریشه در مفاهیم سیاسی و اخلاقی و علمی مدرن دارد؛ اما با تأسی از کلیت اندیشهٔ وی، می‌توان کلان‌روایت را هرگونه تلاش نظری برای یافتن اصل یا اصول کلی حاکم بر همه فعالیت‌های بشری و همه روابط اجتماعی دانست(همان: ۳۳). بر همین اساس می‌توان گفت مدح از آنجا که نوعی ساختار تحکمی و بسته است که عناصر زبانی و اجتماعی و ادبی را در قالب اصل کلی ممدوح گردآوری می‌کند، کلان‌روایت‌ساز است چرا که جایی برای بازی‌های زبانی و کثرت و تعدد مفاهیم دیگر باقی نمی‌گذارد.

۲. مبانی نظری

۲-۱. روایت، دانشی معرفت‌ساز

لیوتار با توسع معنی دانش به عنوان پارادایمی مشروعیت بخش در دوران مدرن ، آن را به دو نوع تقسیم می‌کند: دانش روایی و دانش علمی. منظور از روایت، هر گونه دانشی است که مشروعیت آن وابسته به امری بیرونی و مصداقی نباشد، بلکه معیارهای صدق و کذب آن در درون خودش است. این روایت‌ها، خودبسنده و خودسامان‌اند و این زبان و مناسبات درونی آنهاست که به آنها مشروعیت می‌بخشد (لیوتار، ۱۳۸۱: ۸۹-۹۳). روایت از این منظر، «داستان‌هایی‌اند که جوامع برای خودشان می‌گویند تا وجود کنونی خود، تاریخ خود و اهداف خود برای آینده را شرح دهند»(مالپاس،۱۳۹۳: ۳۷). در این تلقی، علم، چیزی از سنخ اسطوره، افسانه‌ها و داستان‌های فولکلور است که کارکرد اجتماعی آن، همانا مشروعیت بخشیدن به نهادهای اجتماعی است«(همان: ۳۸).

از منظر لیوتار، روایت و کلان‌روایت، یک ساختار و مفهوم فلسفی است که اصولاً در تقابل با علم قرار می‌گیرد و تلاش می‌کند از طریق فرایندهای سفسطه و مغالطه، رژیمی از حقیقت را بسازد که معرفت علمی به تنهایی قادر به ساختن آن نیست(ر.ک، بژه، ۱۳۸۸: ۱۰۳). در این نگاه، روایت از طریق پیرنگ‌سازی و ایجاد معیارهای درونی، حقیقت را می‌سازد. به هم ریختن قواعد زمانی و علّی و پشت سر هم آمدن رخدادها در روایت باعث به وجود آمدن نوعی مغالطه می‌شود. به همین دلیل خواننده، هر کنشی را در روایت معنادار و مرتبط با دیگر کنش‌ها می‌داند. کلان‌روایت نیز بر مبنای همین مغالطه شکل می‌گیرد؛ یعنی از طریق مرتبط‌کردن بازی‌های زبانی گوناگون و انسجام دادن آنها در قالب یک اَبَرپیرنگ، آنها را به یک رخداد واحد تبدیل می‌کند و با این شیوه، به تقلیل بازی‌های گوناگون به یک روایت واحد می‌پردازد.

۲.۲ سنت و کلان‌روایت‌ها

ادبیات درباری و مدحی، ملتقای سیاست و ادبیات است، ازاین‌رو، نمی‌توان بدون در نظر گرفتن روح زمانه، ساحات اجتماعی و زیباشناختی این متون را بررسی کرد. وجود حکومت‌های استیلایی و مبتنی بر قدرت یک شخص و نه قانون، در گذشته ایران، زمینه شکل‌گیری گفتمان‌هایی است که حقیقت و قدرت را به یک شخص واحد یا هدف خاص، پیوند می‌زنند. همین یگانه‌پنداری حقیقت، منجر به شکل‌گیری کلان‌روایت‌های مشروعیت‌بخش در دوران سنتی است. شکل‌گیری و گسترش امپراتوری غزنوی در ایران نیز در سایه همین گفتمان‌های سنتی است.

«ظل الله بودن پادشاه» مهم‌ترین کلان‌روایت حاکم بر تفکر سنتی ایران در طول تاریخ و به ویژه دوران غزنویان است.« در قرن پنجم هجری، سنت حکومت ایرانی در مشرق عالم اسلامی تفوق داشت. در این سنت، اندیشه توده‌های خاور نزدیک، مبنی بر حق الهی بودن سلطنت با اندیشه اسلامی در هم آمیخته بود»(باسورث، ج۱، ۱۳۷۸: ۴۷) و همین اندیشه، زمینه‌ساز شکل‌گیری بسیاری از آداب و رسوم و قواعد در حکومت‌های ایرانی و اسلامی است. قصاید مدحی نیز در جهت ترویج این اندیشه ایرانی- اسلامی هستند و بنا بر همین اصل نیز، شاعر در این قصاید می‌کوشد تا با مرتبط کردن پادشاه با پادشاهان ایران باستان و ترویج اندیشه فر شاهی و خدایی و تداوم آن در مفهوم «سایه‌خدا» در دوران اسلامی، از پادشاه زمان خود اسطوره‌ای بسازد که تمامی اعمال او خدایی و عین عدل است. قطعاً برداشت‌های سوء از این کلان‌روایت، منجر به ظلم‌ها و بی‌عدالتی‌هایی است که در نهایت با تلاش رسانه‌های گوناگون از جمله شعر، تبدیل به اموری حسنه و مبتنی بر عدل می‌شوند.

۳. بحث وبررسی

۳-۱. قصاید مدحی و مشروعیت روایی

علوم عقلی و نقلی به عنوان مصداق‌های دانش علمی و روایی، همواره در طول تاریخ حکومت‌های اسلامی و ایرانی، مهمترین نقش را در مشروعیت‌سازی داشته‌اند. رواج فلسفه و فقه و اصول و کلام در میان رئوس حکومتی و تمایل ظاهری و حقیقی پادشاهان به این علوم، خود مبیّن این نظر است؛ چنانکه محمود غزنوی« یک بار حنفی بود و یک زمان شافعی،گاه به کرامیان محبت می‌کرد و گاه به اشعریان تمایل می‌ورزید، برای دلجویی از خلیفه عباسی سفیر فاطمیان را می‌کشت(زرین کوب،۲۵۳۵ : ۳۰). توجه دربار به شعر به ویژه اشعار مدحی، در حقیقت ترویج و تثبیت کلان‌روایت‌های سیاست حاکم است تا بتوانند از طریق ظرفیت‌های ادبی و مشروعیت‌بخش آن، به حکومت خود صلاحیت و حقانیت ببخشند. حضور همیشگی شعرا در دربار، صرفاً جهت اقناع روحی و ذوقی پادشاهان نبوده، بلکه شعرا نقشی فراتر از آن، یعنی تبلیغ و مشروعیت بخشیدن به حاکمیت از طریق تحریک ذوق و احساسات جمعی را نیز بر عهده داشته اند. به همین دلیل «میدان نفوذ این شعرهای درباری، محدود به دربار نبوده است؛ بلکه راویانی بوده‌اند که این شعرها را به صورت‌های گوناگون ،در مجالس عام و در مناسبت‌های گوناگون، بر مردم عرضه می‌داشته‌اند»(شفیعی کدکنی،۱۳۸۳: ۵۳).

انتساب ممدوح به اسلام و دین، همتراز کردن ممدوح با حاکمان موجه تاریخی و اسطوره‌ای، ترویج اخلاق حسنه وی و مضامینی این‌چنینی، عوامل محتوایی مشروع بخش قصاید مدحی محسوب می‌شوند؛ اما وجه نهفته مشروع بخش قصاید مدحی به فرم روایی و شگردهای ارتباطی این قصاید بر می‌گردد؛ یعنی قدرت سلسله مراتبی سوژه(شاعر) و مغالطهٔ پیرنگ وار قصیده.

۳-۲. قصاید مدحی و مشروعیت روایی

علوم عقلی و نقلی به عنوان مصداق‌های دانش علمی و روایی، همواره در طول تاریخ حکومت‌های اسلامی و ایرانی، مهمترین نقش را در مشروعیت‌سازی داشته‌اند. رواج فلسفه و فقه و اصول و کلام در میان رئوس حکومتی و تمایل ظاهری و حقیقی پادشاهان به این علوم، خود مبیّن این نظر است؛ چنانکه محمود غزنوی« یک بار حنفی بود و یک زمان شافعی،گاه به کرامیان محبت می‌کرد و گاه به اشعریان تمایل می‌ورزید، برای دلجویی از خلیفه عباسی سفیر فاطمیان را می‌کشت(زرین کوب،۲۵۳۵ : ۳۰). توجه دربار به شعر به ویژه اشعار مدحی، در حقیقت ترویج و تثبیت کلان‌روایت‌های سیاست حاکم است تا بتوانند از طریق ظرفیت‌های ادبی و مشروعیت‌بخش آن، به حکومت خود صلاحیت و حقانیت ببخشند. حضور همیشگی شعرا در دربار، صرفاً جهت اقناع روحی و ذوقی پادشاهان نبوده، بلکه شعرا نقشی فراتر از آن، یعنی تبلیغ و مشروعیت بخشیدن به حاکمیت از طریق تحریک ذوق و احساسات جمعی را نیز بر عهده داشته اند. به همین دلیل «میدان نفوذ این شعرهای درباری، محدود به دربار نبوده است؛ بلکه راویانی بوده‌اند که این شعرها را به صورت‌های گوناگون ،در مجالس عام و در مناسبت‌های گوناگون، بر مردم عرضه می‌داشته‌اند»(شفیعی کدکنی،۱۳۸۳: ۵۳).

انتساب ممدوح به اسلام و دین، همتراز کردن ممدوح با حاکمان موجه تاریخی و اسطوره‌ای، ترویج اخلاق حسنه وی و مضامینی این‌چنینی، عوامل محتوایی مشروع بخش قصاید مدحی محسوب می‌شوند؛ اما وجه نهفته مشروع بخش قصاید مدحی به فرم روایی و شگردهای ارتباطی این قصاید بر می‌گردد؛ یعنی قدرت سلسله مراتبی سوژه(شاعر) و مغالطهٔ پیرنگ وار قصیده.

۳-۲-۱. راوی و مشروعیت

قدرت، مهمترین نیروی مشروعیت بخش مدح به کلان‌روایت‌های پیشامدرن است. با این فرض که قدرت در جوامع سنتی در اختیار حاکمیت سیاسی است، پس این قدرت حاکم است که بر همه منازعات و صورت‌بندی‌های معرفتی سلطه دارد و در نهایت به طیفی خاص مشروعیت و حقانیت می‌دهد. شاعر به عنوان نماینده گفتمان دربار، مطالبی را در ستایش ممدوح بیان می‌کند و چون این مطالب مورد تأیید دربار است، خود وی هم در سلسله مراتب صاحبان قدرت قرار می‌گیرد. جایگیری در ساختار دربار و کسب مشروعیت سیاسی و ادبی، به شاعر این مجوز را می‌دهد که با دستی بازتر به مدح بپردازد تا جایی که خود شاعر به عنوان صاحب قدرت، میزان و ملاک شعر خوب و بد را تعیین می‌کند:

اگر چه شاعر بسیار دان آسان سخن گوید — جز اندر مدحت او آن سخنها ناروان باشد
سخن آن خوبتر باشد که اندر مدح او باشد — گل آن بوینده تر باشد که اندر بوستان باشد
مدیحش گوهرست و طبع مداحان مر آنرا کان — گرامی گوهر آن باشد که آنرا طبع کان باشد

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۳۲)

هر چه شاعر به دربار و ممدوح نزدیکتر باشد، مشروعیت قصیده وی نیز به همان میزان افزایش می‌یابد. به همین دلیل است که معمولاً شعرا تلاش می‌کرده اند تا در سفر و حضر، مجاور پادشاه باشند تا علاوه بر کسب منفعت‌های مالی، بتوانند محبوبیت بیتشری نیز به دست آورند. چنان‌که فرخی در قصیده‌ای به این موضوع اشاره کرده است:

ای شهی کز همه شاهان چو همی درنگرم — خدمت تست گرامی تر و شایسته ترم...
دل من شیفته بر سایه و جاه و خطرست — و ندرین خدمت با سایه و جاه و خطرم..
تا تو اندر حضری من به حضر پیش توام — تا تو اندر سفری با تو من اندر سفرم

(همان: ۲۳۱)

در این قصیده اگر چه شاعر با یادآوری خدمت خود به شاه از وی طلب مال و بخشش دارد، اما هدف بالاتر، کسب جاه و خطری است که از هم‌جوار بودن با ممدوح نصیب وی می‌شود و این اکتساب جاه به وی مشروعیت و صلاحیت می‌بخشد.

بر خلاف دانش علمی که اعتبار و مشروعیت آن وابسته به شواهد و مصادیق خارجی است، در قصاید مدحی که نوعی دانش روایی محسوب می‌شوند، معیارهای حقیقت، نه توسط قوانین علمی، بلکه توسط قدرت تعیین می‌شود. بر این اساس، با وجود اغراق‌ها و غلوهای کذب موجود در قصاید مدحی، همین‌که شاعر در منصب قدرت قرار گرفته، مدح او جنبه‌ای حقیقی به خود می‌گیرد. پس مدح رابطه‌ای دوسویه با قدرت دارد، از یک طرف این قدرت است که حقیقت مدح را به عنوان قالبی ادبی تأیید می‌کند تا جایی که حتی در غلوی خارج از ادب شرعی، مدح در ارزش و اهمیت به پای قرآن می‌رسد:

اگر چه قرآن فاضل بود، بیابد مرد — ز مدح خواندن او مزد خواندن قرآن

(همان: ۲۵۳)

و از طرفی این مدح است که گفتمان حاکم را به عنوان حقیقت بدیهی و یگانه تایید می‌کند.

چنانکه اشاره شد، گستره توزیع مدح فقط منحصر به دربار نیست، بلکه از طریق واسطه‌های متعدد، در تمامی کشور و حتی به جوامع دیگر نیز تسری پیدا می‌کند. این ساختار انتقال قدرت، ساختاری قصه مانند و روایی دارد. در قصه، از یک منظر، آنچه باعث مشروعیت می‌شود، جایگاه قصه‌گو است نه خود قصه. همین‌که قصه‌گو این قصه را از زبان نیاکان خود شنیده است، یعنی ارتباط او با سنت و باورهای ذهنی و هویتی شنوندگان برقرار شده است، تبدیل به عنصری از ساختار قدرت سنت و عرف می‌گردد. همین قدرتِ عرفی است که قصه وی را قابل پذیرش می‌کند. قصه‌گو، واسطه انتقال سنتی

مقدس و قابل احترام می‌شود. ساختار مشروعیت بخش قصیده نیز بر چنین بنیانی برپا شده است. شاعر با منتسب کردن خود به قدرت سیاسی، راوی بلامنازعی می شود که قصیده‌اش ریشه در اعتقادات سیاسی و فرهنگی ملت دارد و ممدوح در این ساختار، جانشین قهرمان قصه(ممدوح) می‌گردد.

۳-۳. مغالطه قصاید مدحی

یکی از تمایزهای اساسی دانش علمی و روایی، صدق و کذب است. در دانش علمی، هر گزاره در صورتی صادق خواهد بود که با واقعیت عینی و بیرونی مطابقت داشته باشد، به همین دلیل ساختار دانش علمی، محدود به گزاره‌های مستند و دارای معادلی خارجی است؛ حال آنکه دانش روایی، محدود به مستندات خارجی نیست و خاصیت ترکیبی و پیرنگ وار دارد. در ساختار دانش روایی، گزاره‌های مصداقی و غیرمصداقی، تجویزی، انشایی، استفهامی و امثالهم در هم تنیده می‌شوند و در قالب یک پیرنگ منسجم به مخاطب عرضه می‌شوند .در نهایت، مهم انسجام و تاثیرگذاری این ساختار است نه مستند بودنش به عینیت یا واقعیتی خاص و منفرد. اصولاً

«در جامعه های سنتی، سنت روایت، سنت معیار تعریف‌گر یک قابلیت یا شایستگی سه بعدی– یعنی« کاردانی»« دانش چگونه صحبت کردن»و «دانش شنیدن» نیز هست که از طریق آن رابطه جامعه با خود و محیطش برقرار می‌شود. در این شکل روایتی، اظهاراتی که درباره حقیقت، عدالت و زیبایی می‌شود اغلب در هم بافته هستند. آنچه از طریق این روایت‌ها انتقال می یابد عبارت است از مجموعه قواعدی که شکل‌دهنده همبستگی یا پیوند اجتماعی است.»(ساراپ، ۱۳۸۲: ۱۸۳).

براین‌اساس، وجه اقناعی قصاید مدحی یا به تعبیر لیوتار «روایی بودن» مهمترین عامل مشروعیت و مقبولیت مدح است. مهم‌ترین شاخصه مشروعیت‌بخش این روایت‌مندی این است که «روایت بدون روی آوردن به برهان و سند خود را ثابت می‌کند»(ساراپ، ۱۳۸۲: ۱۸۵). منظور از این روایی بودن، همان خاصیت ادبی و استعاری آن است. «قصاید مدحیه به دلیل استحکام و فخامت اسلوب و صلابت و هیمنه ، آهنگ کلمات و اوزان و کیفیت ترکیبات و معانی، موجب تحریک و تهییج حس شجاعت و حمیت و غرور در نفوس مستعد می‌شده است» (رستگار فسایی، ۱۳۸۰: ۱۶۶).

مهمترین مغالطه قصاید مدحی، تلفیق تاریخ و ادبیات است. مفاهیم تاریخی و ادبی، دو نوع دانش غالب در ساختار قصیده هستند که در ماهیت با هم تفاوت دارند. جهانِ تاریخ، جهانی وابسته به حوادث و داده‌های مستند و بیرونی است، حال آن‌که دنیای ادبیات، دنیایی درونی و وابسته به گزاره‌های درونی است. بسیاری از قصاید مدحی، شرح و گزارش جنگ‌ها و رویدادهایی است که ممدوح در آنها شرکت داشته و بخشی از تاریخ محسوب می‌شوند. اما این حوادث تاریخی در فرمی ازشعریت و ادبیت تصویر شده‌اند. ترکیب این دو گزاره متناقض، باعث شده که در اکثر قصاید مدحی، شخصیت تاریخی ممدوح، به اسطوره‌ای بی‌زمان و مکان تبدیل شود تا جایی که بر اساس این ترکیب، تاریخ که نوعی دانش علمی و مصداقی است، با تکیه بر همین هاله‌های افسانه‌ای ممدوح نگاشته می‌شود. مثلاً ماجرای فتح سومنات که یک واقعه تاریخی است، در قصاید فرخی وجهه‌ای کرامت‌گونه و عرفانی می‌یابد و به صورت امری فراواقعیت نشان داده می‌شود:

برابر یکی از معجزات موسی بود — در آب دریا لشکر کشیدن شه راد
من از کرامت او یک حدیث یاد کنم — چنانکه بر دل تو دیرها بماند یاد
به سومنات شد امسال و سومنات بکند — در این مراد بپیمود منزلی هشتاد

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۳۴-۳۵)

برهمین منوال، محمود غزنوی در نظر شعرایی مانند فرخی، پادشاهی عادل و با سخاوت معرفی می‌شود، اما در بُعد تاریخی، نمی‌توان سیاست‌های مذهبی او را نادیده گرفت: کشتار و حبس معتزله، خصومت با فاطمیون، گرفتن اموال مردم به بهانه‌های واهی، قلع و قمع اهل ری و... همه این گزاره‌های تاریخی، چهره غیرادبی محمود را به تصویر می‌کشد؛ اما این چهره منفی در پس اشعار مدحی شعرای دربار و اغراق‌های ادبی به ذکری جمیل تبدیل شده است. نمونه بارز این تطور شخصیتی را در تاریخ ماجرای عشق نامشروع محمود و ایاز می‌توان یافت که به مرور در تاریخ و روایت‌های متاخر تبدیل به عشقی عرفانی و معنوی شده است(ر.ک: مجوزی، ۱۳۸۳: ۷۵-۹۳). در این مغالطه، تلفیق اغراق‌های شاعرانه با تاریخ و چیرگی روایت بر تاریخ به واسطه پذیرش آن از جانب ذوق ادبی جامعه، باعث شده تا تاریخ هم، به روایتی فراگیر و جذاب تبدیل شود. این تاریخِ ادبی‌شده، رستگاری‌ای را نمایش می‌دهد که تنها با وجود ممدوح توانسته به خیر اعظم منتهی شود. مدح با مشروعیت بخشی ادبی به ممدوح، ابرروایتی از پیشرفت و تجدد را نشان می‌دهد، هر گونه فهم تاریخ را منوط به پذیرش اغراق‌های شاعرانه می‌کند و در نهایت، نظامی فراگیر از خوبی‌ها و زیبایی‌ها را وعده می‌دهد.

۳-۴ طبیعی‌سازی و اسطوره‌سازی در خدمت کلان‌روایت‌ها

در جوامع سنتی، اسطوره‌ها، از جمله رسانه‌های سازنده کلان‌روایت‌ها هستند. اسطوره‌ها، کلان‌روایت‌هایی را می‌سازند که تبلور آرمان‌ها، انگیزه‌ها و اهداف نظام است و افراد جامعه نیز بر اساس اهداف این کلان‌روایت‌ها، کارکرد و هویت خود را درمی‌یابند. ساختن قهرمان از شخصیت ممدوح یکی از ملازمات قصاید مدحی است تا بتوانند ماحصل و خلاصه اهداف کلان‌روایت‌های خود را در چهره وی تجسم ببخشند. از آنجا که شخصیت ممدوح، دارای ضعف‌ها و ایراداتی تاریخی و طبیعی است، شاعر دست به نوعی مکر زبانی و تحریف می‌زند تا بتواند این شخصیت را موجه جلوه بدهد.

چنان که اشاره شد، مواجهه گزاره‌های ادبی و تاریخی در ساختار قصاید مدحی، باعث به وجود آمدن تناقضاتی است. تناقض میان آنچه واقعا رخ داده و آنچه را که شاعر از همان حادثه بازنمایی می‌کند. شاعر با شگردهای ادبی خود، تلاش می‌کند تا این حوادث تاریخی را صبغه‌ای ادبی ببخشد و از این طریق آن‌ها را بدیهی جلوه دهد. پس شگردها و دلالت‌های ادبی متن، نوعی تحریف را در جریان تاریخ ایجاد می‌کند، تحریفی که معانی مستتر و ایدئولوژیک تاریخ را بدیهی و طبیعی جلوه می‌دهد. بارت، معتقد است که کنش اصلی اسطوره، چشم‌پوشی از کیفیت تاریخی چیزها و فسخ و ابطال آنهاست، یعنی واقعیت تاریخی معینی را به صورت طبیعی بازسازی می‌کند(ر.ک: بارت، ۱۳۷۵: ۵۴-۵۸). شاعر به واسطه ایدئولوژیک بودن شعر مدحی، از شگردهای طبیعی‌سازی استفاده می‌کند تا بتواند با تصویر دنیایی آرمانی و ادبی، گفتمانی معصومانه و بی‌غل‌وغش از ممدوح را به نمایش بگذارد. این تحریف معمولا از طریق القاب و صفاتی که به ممدوح نسبت می‌دهد، آغاز می‌شود. برای این کار، ابتدا با دادن القاب مثبت و ارزشی، ویژگی‌های واقعی و منفی ممدوح را تهی می‌کند و در نهایت او را سرشار از نشانه‌های یک قهرمان می‌نماید. یکی از این صفات و نشانه‌های سیاست‌زدوده و طبیعی‌شده، سخاوت و بخشش است.

شاعر با تکرار مفهوم سخاوت و هم نشین‌سازی و جانشین‌سازی‌ها در سطح متن، این کلمه را به امری بدیهی، معمول، مسلط و طبیعی تبدیل می‌کند به گونه‌ای که انگار سخاوت جز جداناپذیر پادشاه یا ممدوح است. حال آنکه با نگاهی تاریخی به ساختار مالی حکومت ممدوحان، می‌توان فشار و سختی‌ای را که مردم به واسطه مالیات ها، خونریزی‌ها و لشکرکشی ها تحمل می‌کرده‌اند تا پادشاه بتواند بر اساس این تامین مالی، بخشش کند را نشان داد. در پس مفهوم سیاست‌زدوده و ادبی سخاوت، قطعا تاریخی از کشتارها و قتل‌ها و فشارهایی نهفته است که شاعر با به حاشیه راندن آنها توانسته به طبیعی‌سازی و

اسطوره‌سازی بپردازد. این فرایند زبانی در نهایت منتج به این مکر زبانی می‌شود که دال پادشاه، ارتباطی صریح و مستقیم با مدلول سخاوت دارد، یعنی به محض اینکه نام پادشاهانی چون محمود یا محمد و مسعود غزنوی می‌آید، مفاهیمی مثبت مانند سخاوت و بخشش نیز تداعی می‌شود:

همه جود است و سخاوت همه فضل است و کرم — همه عدل است و کفایت همه علم است و وقار
ای برون برده به جود از دل خلق آز و نیاز — ای برآورده به رادی از سر بخل دمار
زائران تو ندانند چه چیزست درم — از پی آنکه نیابند ز تو جز دینار
مردمانی که به درگاه تو بگذشته بوند — تنگدستی سوی ایشان نکند راهگذار

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۹۹)

حال آنکه در تاریخ نمی‌توان فقط چنین شخصیتی را از این پادشاهان مشاهده کرد. در قصاید مدحی، هر کجا نام سخاوت می‌آید از عدل هم سخن می‌گویند و از این طریق ظلم‌های تاریخی پادشاه را پنهان می‌کنند. اسطوره‌سازی از همین تحریف و مخدوش کردن پیام آغاز می‌شود. پادشاه در قصاید مدحی و تحت تاثیر فراروایت‌های موجود در آن مثل پیشرفت و توسعه، از تاریخ و واقعیت خود تهی می‌شود و سرشار از نمادهایی می‌گردد که که جنبه‌ای غیرتاریخی و اسطوره‌ای دارند.

در این بازی زبانی، دال(پادشاه) و مدلول(سخاوت) نه امری قراردادی، بلکه گویا امری ذاتی و همیشگی هستند که وابستگی تام به یک‌دیگر دارند. قصاید مدحی، گفتمانی نظم‌یافته از گفتارها و گزاره‌هایی است که از طریق زبان، امری را که شاید واقعیت نداشته باشد به امری بدیهی و عینی تبدیل می‌کند. در حقیقت این ساختار روایی قصاید است که امری ایدئولوژیک مانند مدح را به واقعیتی طبیعی تبدیل می‌کند. طبیعی‌سازی، همان شگردی است که شاعر در قصاید مدحی، مشروعیت کلان‌روایت مد نظر خود را تامین می‌کند و با استفاده از قراردادهای زبانی، مفهوم سعادت و خوشبختی را فقط منحصر به ممدوح و روایت او می‌کند. در حقیقت وعده‌ها و حقایق نویدداده‌شده در مدح، برساختی زبانی و گفتمانی هستند.

۳-۵ کلان‌روایت و گفتمان‌سازی

ادبیات و شعر در جوامع سنتی، معمولاً در راستای تداوم و تثبیت روایت‌های پیرامون جهان خود عمل می‌کنند؛ به همین دلیل اصول ثابت خود را دارند و تغییر و تحول در ساحات زیباشناختی، محتوایی و فرمی آنها آهسته رخ می‌دهد. این امر در مورد ادبیات وابسته به دربار، مصداق بیشتری دارد؛ چرا که این دربار است که خط و مشی هنر درباری را تأیید می‌کند. از همین رو ادبیات وابسته به دربار بیشتر در خدمت کلان‌روایت‌های روزگار خود است.

هر کلان‌روایت برای اینکه بتواند به معرفت برساخته خود مشروعیت ببخشد و به یک هدف مشخص و مقصد خاص برسد، ناچار از گفتمان‌سازی است، چرا که گفتمان نیز« تثبیت معنا در درون یک قلمرو خاص است»(یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۷: ۵۶). قصاید مدحی، هنگامی می‌توانند کلان‌روایت بسازند که از گفتمان‌سازی بهره ببرند. این قصاید به خاطر ارتباطی که با جریانات سیاسی و اجتماعی دوران خود دارند، زبانشان در خدمت ایدئولوژی و قدرت قرارمی‌گیرد از همین رو وجهی گفتمانی پیدا می‌کنند. همین که مدح در مقام متن «حقیقت»ی را درباره وضعیت انسان گزارش می‌دهد و در عین حال آن حقیقت را در درون یک فرم خیالی و بنابراین«غیر حقیقی» عرضه می‌کند، گفتمان، محسوب می‌شود(ر.ک: میلز، ۱۳۹۲: ۳۴). یکی از مهمترین شگردهای گفتمان‌سازی در قصاید مدحی، مفصل‌بندی(Articulation) است، یعنی فرایندی که میان عناصر پراکنده رابطه برقرار کند و به آنها هویت و معنای واحدی بدهد(سلطانی، ۱۳۸۴: ۷۶). هر قصیده، دارای ساختاری چند بخشی است: تشبیب یا تغزل، گریز به مدح، مدح و شریطه و دعا. هر کدام از این بخش‌ها در ظاهر به صورت مجزا نشانه‌هایی را در درون خود می‌پرورانند: تشبیب و تغزل(طبیعت و معشوق)مدح(ممدوح، شجاعت، سخاوت و...)شریطه و دعا(شاعر، مال و

صله و...). ارتباط معنایی و هویت بخشی جدید به این نشانه‌ها که در ظاهر از هم پراکنده‌اند و هر کدام بار معنایی متفاوتی دارند، همان عمل مفصل‌بندی‌ای است که شاعر انجام می‌دهد و گفتمانی را بنا می‌نهد که منجر به یک کلان‌روایت می‌شود. برای نمونه، قصیده داغگاه فرخی سیستانی، نمونه بارز یک گفتمان‌سازی است. این قصیده از این جهت اهمیت دارد که نخستین تجربه مدحی فرخی است؛ از این رو شگردهای گفتمان‌سازی نقشی تعیین‌کننده برای وی خواهد داشت، چرا که می‌تواند خود را به عنوان یکی از سوژه‌های قدرت‌ساز و وابسته به دربار معرفی کند. مهم‌ترین شگرد گفتمان‌ساز در این قصیده و تمامی قصاید مدحی، نسبی‌سازی مفاهیم و واژه‌هاست. یعنی شاعر تلاش می‌کند تا به دلبخواهی‌بودن رابطه میان کلمات و مفاهیم آنها برجستگی ویژه‌ای ببخشد و نشان دهد که معنای واژه، امری ذاتی نیست و با تغییر گفتمان و بافت، واژه‌ها نیز معانی و هویتی جدید به خود می‌گیرند.

چون پرند نیلگون بر روی پوشد مرغزار — پرنیان هفت رنگ اندر سر آرد کوهسار
خاک را چون ناف آهو مشک زاید بیقیاس — بید را چون پر طوطی برگ روید بیشمار
دوش وقت نیمشب بوی بهار آورد باد — حبّذا بـــاد شمال و خرّما بوی بهار
باد گویی مشک سوده دارد اندر آستین — باغ گویی لعبتان ساده دارد در کنار
ارغوان لعل بدخشی دارد اندر مرسله — نسترن لؤلؤی لالا دارد اندر گوشوار
تا برآمد جامهای سرخ مل بر شاخ گل — پنجه‌های دست مردم سر فرو کرد از چنار
باغ بوقلمون لباس و راغ بوقلمون نمای — آب مـــروارید رنگ و ابـر مروارید بار

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۱۷۵)

در تشبیب بالا، واژه‌هایی مانند: پرند نیلگون، مرغزار، پرنیان هفت رنگ، کوهسار، ناف آهو، مشک، بید، پر طوطی، باد شمال، باغ، ارغوان، نسترن، شاخ گل، آب، ابر و... در دنیای بیرون قصیده، معانی متفاوت و مستقلی دارند؛ اما شاعر با هم‌نشین‌کردن این واژه‌ها و ارتباط آنها با بهار، زمینه‌ای مبتنی بر خوشباشی را بنا نهاده است. یعنی هر کدام از این واژه‌ها، هویت و معنایش وابسته به این بافت است. اما این هم‌نشین‌شدن نشانه‌ها و تشکیل یک مجموعه واحد، تنها یک لایه از معنای متن است؛ چرا که با بیت گریز به مدح، لایه و سطحی دیگر از معنا نمایان می‌شود:

راست پنداری که خلعت‌های رنگین یافتند — باغ‌های پرنگار از داغگاه شهریار

(همان: ۱۷۵)

در تشبیب، اگر بهار باعث زیباشدن و معنا پیدا کردن طبیعت شده است، حال با گریز به مدح، بهار و باغ، زیبایی و هویتش را مدیون شهریار است. این تغییر بافت، دقیقاً همان مفصل‌بندی است که شاعر برای ایجاد گفتمان قدرت و ساخت کلان‌روایت انجام می‌دهد. در واقع این زبان است که مفاهیم پراکنده و ازهم‌گسیخته طبیعت را در قالب یک کلیت، انسجام و نظم می‌بخشد و آن‌ها را در نهایت به کلان‌روایت‌های مد نظر خود پیوند می‌دهد. «زیبایی جهان مدیون پادشاه است» کلان‌روایتی است که درونمایه اصلی زیباشناختی قصاید مدحی را تشکیل می‌دهد. شاعر با استفاده از زبان، برچسب‌های مختلف بر اشیا جهان می‌زند و آنها را به گونه‌ای دلبخواه به این کلان‌روایت مرتبط می‌سازد. در این فرایند زیباشناختی، شعر مدحی بازتاب‌دهنده پیرامون خود شناخته می‌شود. واقعیتی که قابل تغییر نیست و به چالش کشیده نمی‌شود. در این اشعار، فصل‌ها و روزگاز زیبا نشان داده می‌شوند و این زیبایی آنقدر تکرار می‌شود که خواننده آن را واقعی می‌پندارد. در نهایت، علت این همه زیبایی، عدل و داد ممدوح است، یعنی زیبایی طبیعت تقلید و محاکاتی از خصلت‌های پادشاه روزگار است.تمامی نشانه‌هایی که در قصاید مدحی حضور دارند، از طریق ارتباط با ممدوح، معنا می‌یابند. در نهایت این گفتمان‌سازی منجر به نوعی مرکزگرایی در قصاید مدحی می‌شود.

۳-۶ کلان‌روایت و مرکزسازی

هر کلان‌روایت برای تثبیت شعائر و اهداف خود، نیاز به ایجاد نوعی مرکزیت و انسجام دارد تا بتواند اندیشه‌های متفاوت را در خود حل کند و همه آنها را به یک مرکز تقلیل دهد. نمود زبانی و اجتماعی چنین مرکزیت و سیطره‌ای در قصیده، ممدوح است. ممدوح همان گره‌گاه و نشانه ممتازی است که سایر نشانه‌ها حول آن منظم می‌شوند. رهایی، رفاه، آزادی، عدالت و پیشرفت مهم‌ترین مفاهیمی هستند که حکومت‌ها از طریق ایجاد کلان‌روایت‌ها ترویج می‌کنند. ممدوح در گفتمان قصیده، دال مرکزی(Nodal Point)ای محسوب می‌شود که تمامی نشانه‌های موجود در قصیده را به خود جذب می‌کند و به آنها هویت و معنا می‌بخشد. این مرکزگرایی از دیگر شگردهای گفتمان‌ساز در قصاید مدحی است که تجسم عینی آن را در القاب سیاسی و دینی‌ای چون قبله عالم و مرکز دنیا می‌توان دید:

طواف زائران بینم به گرد قصر تو دائم　　همانا قصر تو کعبه ست و گرد قصر تو بطحا
ز نسل آدم و حوا نماند اندر جهان شاهی　　که پیش تو جبین بر خاک ننهاده ست چون مولا
(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۲)

ممدوح، عصاره و مرکز تمامی مفاهیم اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مد نظر کلان‌روایت خواهد بود که وعده تحقق آنها را می‌دهد. بر این اساس، مدح، روایتی منسجم و فراگیر است که تمامی پدیده‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی پیرامون خود را به سمت دال مرکزی ممدوح جهت می‌دهد و همه امور ناهمسان و متقابل را به صورت اموری به ظاهر همسان و یکدست جلوه می‌دهد. لازمه مرکزگرایی، استفاده از زبان بسته است. زبانی که بتواند از هرگونه بازی آزاد نشانه ها و تکثر معنایی جلوگیری کند و همه عناصر را به وحدت برساند.

هر بخش از قصیده تا انجا امکان گسترش و تغییر را دارد که در راستای تأمین مرکز و ممدوح باشد و نمی‌تواند از این کارکرد محدود خود فراتر برود. همان‌گونه که خیمه پادشاه در مرکزیت است و جایگاه دیگر افراد بر اساس سلسله مراتبشان، حول این خیمه ساماندهی می‌شوند.

۳-۷ . مدح و کلیت‌سازی

هر کلان روایت سعی دارد روایتی کلی و فراگیر از تجارب، وقایع گوناگون تاریخی و پدیده‌های فرهنگی و اجتماعی ارائه دهد. این شمول‌گرایی منجر به حذف تفاوت‌هایی می شود که با گفتمان حاکم همخوان نباشد. ترور، دیکتاتوری، تک‌صدایی، وحشت و هر مفهومی که حاوی تمامیت‌طلبی باشد، از تبعات کلان‌روایت‌ها خواهد بود.

کلان‌روایت برای تحقق کلیت‌سازی در عرصه اجتماعی و سیاسی، چاره‌ای جز سرکوب اندیشه‌های متضاد ندارد. از جمله تبعات این کلیت‌خواهی، بروز جنگ‌های متعدد است. در قصاید مدحی، بخش عظیمی از هویت ممدوح، به جنگ و ملازمات حماسی آن وابسته است؛ چرا که مهمترین عنصر مدح، شجاعت ممدوح است و این شجاعت از طریق جنگ‌ها نمود پیدا می‌کند. این مفهوم، استعاره برتری است که یکنواختی و هماهنگی خاصی را در ساحت اجتماعی شعر مدحی ایجاد می‌کند. شاعر برای ایجاد این حس وحدت و تمامیت، فرایندی سه مرحله‌ای را بنیان می نهد: نخست کنش مبارزه و جنگ و تعمیم قدرت ممدوح به تمامی دنیا، دوم توجیه این خشونت از طریق ادبیّت و دین و سوم ترویج شعار پیشرفت و آزادی در آینده در سایه مبارزات ممدوح. مثلاً فرخی سیستانی در قصیده معروف «همی تا خسرو غازی خداوند جهان باشد» در مدح محمود غزنوی، به جنگاوری و مبارزات محمود اشاره می‌کند:

شه لشکر شکن محمود کشور گیر کز بیمش　　رخ اعدای دین دائم به رنگ زعفران باشد
به رنگ زعفران باشد رخ اعدای دین زانکس　　کجا تیغش ز خون حلقشان چون ارغوان باشد

تنی کز طاعت او سر بپیچد خیره سر باشد　　سری کز خدمتش بی بهره باشد بر سنان باشد

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۳۰)

جهانشمول کردن اندیشه‌های ممدوح، مهمترین ویژگی مدح در مقام یک کلان‌روایت است به همین منظور، ممدوح تبدیل به انسانی اسطوره‌ای، فرازمان و فرامکان می‌شود. بر همین اساس هم حق جنگ و خونریزی به وی داده می‌شود تا بتواند ساختاری همگون به جامعه و دنیا ببخشد. ماحصل چنین تفکری از منظر سیاسی و اجتماعی، منجر به نوعی تمامیت‌خواهی(Totalitarisme) می‌شود که خودکامگی، استبداد، جبّاریّت، حکومت مطلقه، یکّه‌سالاری و ... از تبعات آن است. در این شرایط، قدرت ممدوح در اِعمال چیرگی تام است، یعنی اندیشه‌ای که می‌کوشد« انسانها را به گونه‌ای سازمان دهد که تکثر و تمایز نامحدودشان از بین برود و کل انسانیت به صورت یک فرد واحد درآید«(آرنت، ۱۳۶۶: ۲۶۷). این فرد واحد همان ممدوحی است که با پشتوانه‌های فقهی و متشرعانه در نظر مردم ظل‌الله شناخته می‌شود . هرگونه مخالفت با این فرد واحد در حقیقت نوعی ستیزه با خداوند است، مثلاً در مدح امیر محمد:

ای محمّد سیرت و نامت محمّد هر که او　　از محمّد بازگردد، بازگشت از دین رب

دشمنان تو شریک دشمنان ایزدند　　بر تو یک یک راز گیتی بر گرفتن « قد وجب»

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۶)

ممدوح یا پادشاه همچون دانای کلی است که تسلطش بر همه جوانب زندگی مردم مشهود است و مدح نیز به صورت خواسته و ناخواسته در پی تعمیم همین اندیشه کلیت‌ساز است. کشتارهای محمود غزنوی، در هند و ری و اصفهان و... پیامد چنین اندیشه‌ای است، یعنی ادغام یا کنارزدن تمامی دیگر هویت‌ها، موجودیت‌ها، تاریخ‌ها و گفتمان‌ها. آنچه که مشهود است، ثبت بی کم وکاست این وقایع به صورت تاریخی، باعث وحشت و هراس و در نتیجه تزلزل چهره اسطوره‌ای ممدوح می‌شود. اینجاست که مدح با توجه به وجه اقناعی و ادبی خود، به تلطیف این چهره خشن می‌پردازد و همچون کلان‌روایتی فراگیر، تاریخ را نیز در سیطره خود می‌گیرد و افسانه مشروعِ غازی بودن محمود را ترویج می‌کند. در قصیده معروف فتح سومنات – که درباره لشکرکشی بزرگ محمود به هندوستان و فتح آنجاست– فرخی، کارنامه محمود را با اسکندر مقایسه می‌کند و سفرهای جنگی را وجه اشتراک این دو پادشاه می‌داند با این تفاوت که اسکندر در پی نفع شخصی است اما محمود در پی رضای خدا و رضای پیغمبر:

بلی سکندر سرتاسر جهان را گشت　　سفر گزید و بیابان و کوه و کمر

و لیکن او ز سفر آب زندگانی جست　　ملک رضای خدا و رضای پیغمبر

(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۶۰)

این افسانه‌سازی فقط منحصر به اکنون و زمان حال نمی‌شود؛ بلکه آینده را نیز در چشم‌اندازی رویایی به تصویر می‌کشد. شاعر در جای جای این قصیده و قصاید مشابه، تلاش می‌کند تا قدرت پادشاه را به تمام دنیا تسری دهد و با این جهانشمولی، وعده عدل و داد و رفاه را تقویت کند:

همی تا خسرو غازی خداوند جهان باشد　　جهان چون ملکش آبادان و چون بختش جوان باشد

چنان باشد جهان همواره تا شاه اندران باشد　　ازیرا کو فرشته است و فرشته در جنان باشد

(همان: ۲۹)

ملک آبادان، همان وعده‌ای است که کلان‌روایت مدح، نویدش را می‌دهد. این شعار، ماحصل رویایی تمامی تنش‌هایی است که در جامعه وجود داشته و اکنون به یُمن بخت جوان پادشاه به صورتی واحد و منسجم و بدون تنش در آمده است.

این کلیت‌سازی و شمول، منحصر به شگردهای معنایی و محتوایی قصیده نمی‌شود، بلکه امکانات زبانی نیز سهمی عمده در این روایت‌سازی دارند. بدین معنا که برخی از معانی‌ای که در زبان به رمز در می‌آیند، منشا اجتماعی دارند و نمایانگر

ساختار ذهنی و اجتماعی نویسنده هستند. به تعبیری دیگر« هر سبکی دربرگیرنده جهانبینی خاصی نیز هست»(فاولر، ۱۳۸۱: ۲۹). چنانکه پیش از این اشاره شد یکی از اهداف قصاید مدحی، تبلیغ گفتمان خاص و اقناع خواننده است. این مقصد و مقصود، هم در ساحت معنایی قصیده لحاظ می‌شود و هم در زبان و مولفه‌های دستوری واژگانی آن. ساختار زبان باعث شکل‌گیری جهان‌بینی خاصی در قصاید شده است. فرخی برای شمول‌بخشی و تعمیم گفتمان ممدوح، به کاربرد زبان نیز توجه داشته است. البته نمی‌توان شگردهای زبانی موجود در قصاید را حاصل تعمد خود نویسنده دانست؛ اما تکرار برخی ویژگی‌های زبانی در تمامی قصاید، می‌توان منظورهای ارتباطی خاصی را از گفتار وی برداشت کرد. در دستور زبان برخی از ضمایر مبهم، حروف مقایسه‌ای، نشانه‌های جمع، نشانه‌های معرفه، کارکردی کلیت‌ساز و شمول‌بخش دارند. گرانیگاه زبانی و مرکزی قصاید مدحی، حول اسم و کلمه ممدوح و مصادیق آن مانند پادشاه و سلطان شکل می‌گیرد برهمین‌اساس، هر گونه انتخاب زبانی برای این مفهوم، بیانگر کارکردهای اجتماعی و گفتمانی خواهد بود. برای مثال، یکی از کارکردهای نشانه جمع، کلیت‌بخشی و تعمیم است. در قصاید، غالباً هر جا که نام شاه یا پادشاه و سلطان و امیر ذکر می‌شود، در مقام مقایسه از نشانگر جمع استفاده می‌شود که هم بیانگر عظمت و احترام برای ممدوح است و هم نشانگر وسعت قدرت او. ذکر نمونه‌هایی در این زمینه راهگشا خواهد بود:

شهنشاهی که شاهان را ز دیده خواب برباید　　ز بیم نه منی گرزش به جابلقا و جابلسا
(فرخی سیستانی، ۱۳۳۵: ۱)

ز شاهان همه گیتی ثنا گفتن تو را شاید　　که لفظ اندر ثنای تو همه یکسر شود غرا
(همان: ۲)

پادشاهی چون تو نی از پادشاهان جهان　　پادشاهی را به تست ای پادشه زاده نسب
(همان:۵)

از همه شاهان او را به هم آمد به جهان　　شرف درس هنر با شرف درس کتاب
(همان: ۱۵)

شاهان جهان را ز نهیبش تن و جان نیست　　جان و تن شاهانش فدای تن و جان باد
(همان: ۳۶)

تا قیامت هر کجا نامش برند اندر جهان　　نام شاهان از بزرگی نام او چاکر شود
(همان: ۵۰)

نمونه‌های فراوانی از این مثالها در قصاید دیده می‌شود تا حدی که می‌توان این برداشت را مطرح کرد که هر جا نام پادشاه آمده است، اولاً با شاهان دیگر مقایسه و برتری داده شده است و دیگر اینکه از نشانگرهایی استفاده کرده که بیانگر نشانه جمع و شمول معنایی پادشاه است. زبانی که شاعر در این موارد انتخاب می‌کند، محصول نهادهای اجتماعی و به عبارتی دیگر نوعی مفهوم فرهنگی است که در قالب واژه‌ها رمزگذاری شده است. در تمامی مواردی که در مثال‌های بالا برجسته شده است، یک شکل زبانی مشترک دیده می‌شود که از منظر کارکردگرایی، نشانه کلیت‌سازی و برتری ویژه شاهِ ممدوح بر دیگر پادشاهان است. نویسنده با تکرار این شکل زبانی مشترک، الگویی کلی و جهانگیر از پادشاه را به تصویر می‌کشد که منجر به نوعی ارزیابی اجتماعی در ذهن خواننده می‌شود و زبان را از کارکرد ادبی خود، به زبانی دلالتمند به حوزه‌های تاریخی و اجتماعی تبدیل می‌کند. همین شگردهای زبانی است که در نهایت، روایتی کلان رااز پادشاه به نمایش می‌گذرد.

کلیت‌مندی و مرکزگرایی زبانی در قصاید مدحی، تا حد زیادی ریشه در سنت و مبانی جامعه‌شناختی دوران خود دارد. اگرچه در سنت ادبی، قصیده اصول و موازین ثابتی(وزن و قافیه و تعداد ابیات و...) دارد و اصل وحدت موضوع در آن امری زیباشناختی و ادبی است؛ اما اینکه در یک دوره مثلاً سبک خراسانی رواج می‌یابد و در دوره دیگر مانند سبک عراقی کم‌سوتر و بی‌رونق‌تر می‌شود، ناشی از صورتبندی‌های سیاسی و اجتماعی است. از این منظر، گفتمان‌ها و اصول جامعه شناختی، نقشی بسزا در شکل‌گیری فرمی در ادبیات دارند. نمونه‌ای از این تاثیر، همین کلیت‌مندی در قصاید است. قصیده به دلیل مرکزگرایی و محدودیت موضوعی‌ای که دارد، بستر مناسبی برای تبلیغ و ترویج اندیشه‌ای خاص است

برخلاف جوامع سنتی و مدرن که تحت سیطره یک روایت غالب قرار دارند، در جوامع پست‌مدرن، نه تنها هیچ‌گونه روایت واحد و کلانی وجود ندارد، بلکه روایت های خرد و متعدد نیز به طور فشرده و تنگاتنگ کنار هم‌دیگر قرار دارند(نوذری، ۱۳۸۰: ۲۰)

روایت‌های الهی یا تقدیری و روایت سیاسی سلطنت، دو کلان‌روایت جوامع سنتی محسوب می‌شوند -که البته در سنت ایرانی- اسلامی، بنابر اعتقاد ظلّ‌الهی بودن سلطان، این دو را نمی‌توان از هم تفکیک کرد- بلکه در ارتباطی مستقیم و متاثر از یکدیگر قرار دارند. پیوستگی این دو روایت به یکدیگر، تقریباً تمامی حوزه‌های دانش و غیر دانش را در جوامع سنتی به هم مرتبط می‌کند و آنها را در جهت تامین منافع این کلان‌روایت‌ها قرار می‌دهد. این تفکر، منجر به ایجاد جامعه‌ای با کلیتی پیوسته می‌شود که هر بخش برای قرار گرفتن در این کلیت، کارکرد ویژه خود را دارد. ازاین‌رو، رسیدن به وفاق و یکدستی، مهمترین ویژگی این جوامع سنتی خواهد بود و این امر حاصل نمی‌شود مگر با طرد مخالفان و جذب موافقان. این ساختار دو قطبی، یکی از ویژگی‌های ممیزه جوامع سنتی است. بر همین اساس، ساختار قصاید مدحی برای تشکیل کلان‌روایت، دو شقی و دو قطبی است و هر عنصری که در این ساختار قرار گیرد، بنا به نوع کارکرد گفتمانی‌اش یا جذب حاکمیت می‌شود یا اینکه به دلیل تضعیف ثبات درون‌گفتمانی، طرد می‌شوند. طرد و کنارزدن اندیشه‌های مخالف، در قصاید مدحی به گونه‌ای پرتکرار است که می‌توان آن را نوعی ممیزه سبکی نامید.

از منظر اجتماعی و فرهنگی، وجود حکومت یا فرهنگ و پویایی آن، وابسته به جامعه یا فرهنگ دیگری است، یعنی نوعی تعامل خود و دیگری. این دیگری در قصاید مدحی، دیگری ناهنجار و فرع معرفی می‌شود و همین نگاه، کارکرد ایدئولوژیک متن را نشان می‌دهد. دشمن، مخالفان، کفار، بت پرستان، زندیق، علوی، فاطمی، رافضی، هندو و... همگی از مصداق‌های دیگری در قصاید مدحی است که منجر به اخلال در کلیت پیوسته جامعه تحت سلطه ممدوح می‌شوند. مهم‌ترین ویژگی جامعه آرمانی قصاید مدحی، نظم و رفاه و آبادانی است، در حالی که دیگری، نماد بی‌نظمی، ویرانی و آشوب است. ماحصل این تنش، شکل‌گیری مفهوم جنگ در جامعه و به تبع آن فتح‌نامه‌های مختلف در متن قصاید است.

۴- نتیجه

سنت نیز همانند مدرنیسم، روایت‌های خود را برای برساختن حقیقت دارد و برای حصول به این امر، از رسانه‌های گوناکون استفاده می‌کند. ادبیات و به صورت مصداقی‌تراشعار مدحی، از جمله رسانه‌هایی است که مراجع قدرت از آنها جهت تبلیغ و تکثیر مقاصد سیاسی و اجتماعی خود بهره می‌گیرند. قصاید مدحی، هم به خاطر قرارگرفتن در سلسله مراتب قدرت و تأیید رسمی از جانب حکام و هم به خاطر قدرت روایی و پیرنگ‌سازیشان به جهت ترکیب مفاهیم متعدد، قدرت بلاغی لازم را برای مشروع‌سازی مقاصد سیاسی دارند. ازهمین‌رو، صاحبان قدرت، مدام از شعرای مداح و اشعار ایشان حمایت‌های مالی و معنوی می‌کنند. قطعاً تمام اعمال صاحبان قدرت، از نظر سیاسی و اجتماعی قابل دفاع نیست، به همین دلیل نیاز به کلان‌روایت‌هایی است تا این نواقص را پوشش دهد و به آنها جنبه‌ای مثبت و هدفمند بدهد. «پادشاه سایه خداست» از

مهم‌ترین کلان‌روایت‌هایی است در سنت ایرانی –اسلامی شکل گرفته است. این کلان‌روایت، منجر به جهت دادن و تقلیل همه روایت‌ها و گفتمان‌های مخالف و موافق برای تحقق این شعار شده است. قصاید مدحی نیز با شگردهای گوناگون این کلان‌روایت و کلان‌روایت‌های دیگر را بازسازی و تقویت می‌کنند. شاعر مدّاح، از طریق گفتمان‌سازی و مفصل‌بندی، ابتدا علوم و گفتمان‌های مختلف را به یک کلان‌روایت پیوند می‌دهد و با همین قدرت ترکیب‌سازی و پیرنگ‌مند، قصیده خود را به سمت و سوی خاصی جهت می‌دهد. شاعر با مرکزیت بخشیدن به ممدوح که یا پادشاه است یا صاحبان قدرت، اقدام به مرکزسازی و حاشیه‌رانی گسترده‌ای می‌کند که در نهایت تمام گفتمان‌های متعارض با کلان‌روایت‌ها را ضد دین و نابهنجار معرفی می‌کند و با همین شگرد، قساوت ها و غارت‌ها و کشتارهای ممدوح را سودمند جلوه داده و طبیعی‌سازی می‌کند. در این فرایند، پادشاه یا ممدوح ، عادلی با سخاوت معرفی می‌شود که دقیقاً در جهت تثبیت و تحکیم مقاصد کلان روایت ظل الهی بودن پادشاه است. اگر چه اتکا به یک کلان‌روایت خاص، مخصوصاً وقتی بحث مشروع‌سازی قدرت پیش می‌آید، منجر به جزم‌گرایی و استبداد در ساحت اجتماعی می‌شود؛ اما وقتی این کلان‌روایت، در متن قصاید قرار می‌گیرد، به واسطه وجوه ادبی و استعاری متن، به امری وحدت‌ساز و انسجام‌بخش تغییر می‌شود و کلان‌روایت را تثبیت و تحکیم می‌کند. مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری کلان‌روایتها در قصاید مدحی را می‌توان، مرکزگرایی معنایی، زبان بسته و کلیت‌گرایی زبانی از طریق ضمایر و نشانه های جمع، دانست.

۵- منابع

آرنت، هانا،(۱۳۶۶)، *توتالیتاریسم*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر ثالث.

بارت، رولان، (۱۳۷۵)، *اسطوره امروز*، ترجمه شیرین دخت دقیقیان، تهران: نشر مرکز.

باسورث، ادموند کلیفورد،(۱۳۸۷) *تاریخ غزنویان*، ترجمه حسن انوشه، جلد اول و دوم، انتشارات امیرکبیر:تهران .

بژه، دیوید ام،(۱۳۸۸)، *تحلیل روایت و پیشاروایت، روشهای روایی در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه حسن محدثی، تهران: و زارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

حقیقی، شاهرخ،(۱۳۸۷) *گذر از مدرنیته؟ نیچه، فوکو، لیوتار*، **دریدا**، تهران: آگاه.

رستگار فسایی، منصور،(۱۳۸۰) *انواع شعر فارسی*، شیراز: نوید شیراز.

زرین کوب، عبدالحسین،(۲۵۳۵)، *با کاروان حله*، تهران: انتشارات جاویدان.

ساراپ، مادن،(۱۳۸۲) *راهنمایی مقدماتی بر پساساختگرایی و پسامدرنیسم*، ترجمه محمدرضا تاجیک، تهران: نشر نی.

سلطانی، سید علی اصغر،(**۱۳۸۴**) *قدرت، گفتمان و زبان*، تهران: نشر نی.

شفیعی کدکنی، محمدرضا،(۱۳۸۳)، *"پیوند ادب و سیاست: شناور شدن زبان و ارتباط آن با رشد خودکامگی"* ، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۰۷ و ۲۰۸، صص ۴۸-۶۱.

فاولر،راجر، دیوید لاج، رومن یاکوبسن و پیتر بری،(۱۳۸۱) *زبان شناسی و نقد ادبی*، ترجمه مریم خوزان و حسین پاینده، تهران: نشر نی.

فرخی سیستانی،(۱۳۳۵)، *دیوان اشعار*، به کوشش محمد دبیر سیاقی، تهران: سپهر.

لیوتار، ژان فرانسوا،(۱۳۸۰)، *وضعیت پست مدرن، گزارشی درباره دانش*، ترجمه حسینعلی نوذری، تهران: گام نو.

مالپاس، سایمون،(۱۳۹۳) *ژان- فرانسوا لیوتار*، ترجمه بهرنگ پورحسینی، تهران: نشر مرکز.

مجوزی، محمد،(۱۳۸۳)، « *عشق محمود به ایاز و سیرعرفانی و تاریخی آن از آغاز تا کنون»، مجله آیینه میراث*، شماره ۲۶، صص ۷۵-۹۱.

میلز، سارا،(۱۳۹۲) *گفتمان*، ترجمه فتاح محمدی، تهران: هزاره سوم .

نوذری، حسینعلی،(۱۳۸۰) *پست مدرنیته و پست مدرنیسم*، تهران: نقش جهان.

یورگنسن، ماریان و لوئیز فیلیپس،(۱۳۹۷)، *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

یوسفی، غلامحسین،(۱۳۷۳)، *فرخی سیستانی، بحثی در شرح احوال و روزگار و شعر او*، انتشارات علمی: تهران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی